

אונקלוס

בראשית לה וישלח

תסג

וַאֲבִיו קָרָא־לּוֹ בְנֵי־מִין יִשְׁ וַתָּמָת רָחֵל
וַתִּקְבֹּר בְּדֶרֶךְ אַפְרָתָה הוּא בֵּית
לָחֶם: כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מִצֵּבָה עַל־קִבְרֹתֶיהָ
הוּא מִצֵּבַת קִבְרֹת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם:
כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט בְּתוֹב אֶהְלָה עַד אֶהְלֹ
מֵהָלָא לְמַגְדֵּל־עֵדֶר: לב וַיְהִי בַשָּׂפָן
יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן
וַיִּשָּׁב אֶת־בְּלָתָה פִּילָגֶשׁ אֲבִיו
וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ וַיְהִי בְנֵי־יַעֲקֹב

ואביו קרא לה בנימין: יט ותמת רחל
ותקבר בדרך אפרתה הוא בית
לחם: כ ויצב יעקב מצבה על-קברותיה
הוא מצבת קברות-רחל עד-היום:
כא ויסע ישראל ויט בתוב אהלך עד אהל
מהלא למגדל-עדר: לב ויהי בשפן
ישראל בארץ ההוא וילך ראובן
וישב את-בלתה פילגש אביו
וישמע ישראל פ ויהי בני-יעקב

רש"י

לקט בדור

בנימין. נראה שנינו לפי שהוא נולד בארץ
כנען שהיה בנגב כשאלדס בא מארס נהרים, כמו
שנאמר (במד' לג ט) בנגב בארץ כנען, הלך ונסוע
הנגבה (ר"ב ט): בנימין. בן ימין, לשון (תהי' פ"ט י"ג)
לפון וימין אחס בראחסי, לפיכך הוא מלא (דבר
אחר בנימין בן ימים, שנולד לעת זקנתו, ונכתב בנימין
כמו (דניאל י"ב י"ט) לקץ הימין): (כב) בשבון ישראל
בארץ ההוא. עד שלא בא לבשרו אלל ויחסי
ארעוהו כל אלה: (ד'ישבב. מתוך שכלל משכבו)
מעלה עליו הכתוב כאילו שכבה, ולמה כלל וחלל
ילועיו שכמתה רחל נעל יעקב מעתה שהיתה נחונה
חדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל
בלהה, בא ראובן ותבע עלבון אמו, אמר אם אחות
אמי היתה לרה לאמי שפחת אחות אמי תהא לרה
לאמי, לכך כלל (שנה י"ה): ויהיו בני יעקב שנים
עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה
המעשה ומעתה ראויים להמונות* ומנאן, ורבותינו
דרשו (שנה ט) ללמדנו בא שכולם שוים^ל וכולם

שינוי נוסחאות י' למעשה.

אור החיים

זה לך (י"ז). עוד תרמוז על פי מה שידוע (נדב ל"א).
כי המקשה לילד צבן זכר אינה מסתכנת והמקשה
לילד צת היא מסתכנת, לזה אמר כי ודאי גם זה

אור בדור

קיא) זה גורס הקוש, ולא הסכנה. קיב) כלומר, אין הפירוש גם זה חוץ מיוסף, אלא פי' בן זה מרונה מיוסף.

והיו בני יעקב
לחם בוכרא
ושמעון ולוי
וזבולון: כד בני
כה ובני בלהה
ונפתלי: כו וב
דלחא נד ואשו
די אתלירין
כו ואחא יעקב
ממרא קרית א

לדיוקס שלא חטו
בשעת הקלקלה
צבור לנחלה^ל,
נתנה צבורה ליו
לשני בנעיס (כ"ב)
קרית ארבע.
איל* מיוסור של
ממרא הקרית
ששמו כפול כנון
אל, אם הולך ל
השניה, צית הלא
(כ"ב י' כ"ד), צנו
שינוי נוסחאות י' אה

השיך לעיר אשר ש
נרין להיות בחינה
ארבע, שגב' אופני
ה"א זו גם כן לקט
א"כ אין זה תי"ו ה
עו"ה ממרא הקרית

לך
בג. בני לחה
לכוד
תחשוב צו דבר צ

שנים עשר: כג בני לאה בכור יעקב
ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר
וזבולון: כד בני רחל יוסף ובנימן: כה ובני
בלהה שפחת רחל הן ונפתלי: כו ובני
זלפה שפחת לאה גר ואשר אלה בני
יעקב אשר ילדלו בפדן ארם: כז ויבא
יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית

והיו בני יעקב תרי עשר: כג בני
לאה בוכרא דיעקב ראובן
ושמעון ולוי ויהודה ויששכר
וזבולון: כד בני רחל יוסף ובנימן:
כה ובני בלהה אמתא דרחל הן
ונפתלי: כו ובני זלפה אמתא
דלאה גר ואשר אלן בני יעקב
די אתילידן לה בפדן ארם:
כז ואתא יעקב לות יצחק אבוהי
ממרא קרית ארבע היא קברון

לקט בדיר

רש"י

שהכחז קשר אותו בפסוק אחד עם מעשה בלהה, אבל פשט
הכחז במקומה עומדת (מ"ל): לב) ולא די שלא נטרד
ונפסק מבין השבטים, אלא אפילו שם בכור שם המעולה לא
ניקח ממנו, הרי שלא חטא: לג) פי' כשפטר יעקב
אע"ה במזרים לקח פי' שנים בנכסו, (לעבודה) פי' שקודם
שבאו הכהנים היתה העבודה בבכורות, והוא היה העובד,
(למנין) כמו הכה (מ"כ): לד) פי' רק בדבר הזה נטל
יוסף פי' שנים: לה) שהוא לא בא אל איש ממרא אחי ענר
ואשכול, אלא בא אל אביו יצחק, אלא שיצחק היה דר בחברון
אשר היה באותו מישור הנקרא אלון ממרא על שם ממרא
אחיו ענר ואשכול: לו) פי' ב' מינות הללו ביחד הם שם
העיר, ובלא ה"א של הארבע, כי ה"א זו אינה מן השם אלא
נוסף כמו ה"א הידועה, ופירושו כאן "של", כלומר מישור
השייך לעיר אשר שמו קרית ארבע, והוא מה שאמר מישור של קרית ארבע, ואח"כ מביא ראיות שאות ה"א שפירושו "של"
צריך להיות בחיבה השניה לא בראשונה, וכוונתו בזה שאין שם העיר ארבע לבד, גם אין לומר קריה של אותו אדם ששמו
ארבע, שגב' אופנים הללו אות ח"ו של קרית היא ח"ו הקישור שפירושו קריה של, ואח"כ אין מקום לומר הארבע שהלא
ה"א זו גם כן לקשר כנ"ל שהוא במקום "של" ואין טעם לומר ב' פעמים של במקום אחד, בשלמא כששם העיר קרית ארבע
אח"כ אין זה ח"ו הקישור אלא כך שמו, וב' המינות ביחד הם מקושרים למינת ממרא בה"א, שפיר, אבל אם לא כן היל"ל
עו"ה ממרא הקרית ארבע, והיה פירושו ממרא של קריה של אדם ששמו ארבע, שהה"א יהיה לקשר הקריה לממרא והח"ו
לקשר הקריה אל ארבע והבן (רא"ם):

לדיוקם שלא חטא רחובן: (כג) בכור יעקב. אפילו
בשעת הקלקלה קראו בכור^(ל) (כ"ה): בכור יעקב.
בכור לנחלה^(ל), בכור לעבודה, בכור למנין (כ"ה), ולא
נחנה בכור ליוסף אלא לענין השבטים^(ל) שנעשה
לשני שבטים (כ"ב קכ"ג): (כו) ממרא. שם המושב^(ל):
קרית ארבע. שם העיר^(ל), ממרא קרית הארבע,
איל* מישור של קרית ארבע, וא"ת היה לו לכחז
ממרא הקרית ארבע, כן דרך המקרא בכל דבר
ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם, אבי עזרי, בית
אל, אם הולך להעיל בו ה"א נחנה בראש החיבה
השניה, בית הלחמי (פ"ה ט"ז ח'), בעפרת אבי העזרי
(ט"ז י"ב), בנה חיאל בית החלי (פ"ה ט"ז י"ה):

שינוי נוסחאות י"א

אור החיים

לך בן"י ולא חסכני: בלהה כי לא שכז ממש והראיה שחזר ומנאו עם
בג. בני לאה בכור יעקב וגו'. טעם שהולך
להודיע הישות בכור יעקב לומר שלא
תחשוב בו דבר בלתי הגון דכתיב בסמוך וישכז את

אור בדיר

קריג) ולפי זה הוא כפשוטו חזן מיוסף.

מסורת המדרש
יט. וישב ראובן וכו'
והיכן היה כר"מ פ"א.
פד"כ פכ"ד (שוכה)
קנט. יליש כאן קמב.
הרסע תקטו. ראה לעיל
סי' טו ובניש.

אָחד וְאַחַד מִגִּיעוֹ בְּקַע לְגִלְגָּלֶת הָדָא הוּא דְכְּתִיב (שמות
לח, כו) בְּקַע לְגִלְגָּלֶת מִחֲצִית הַשָּׁקֶל.

74 יט. (כט) וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְהִיכֵן הָיָה ר' אֲלִיעֶזֶר
וְר' יְהוֹשֻׁעַ רַבִּי אֲלִיעֶזֶר אוֹמֵר בְּשִׁקּוֹ וּבְתַעֲנִיתוֹ כְּשֶׁנִּפְנָה
הַלֵּךְ וְהִצִּיץ לְאוֹתוֹ בּוֹר הָדָא הוּא דְכְּתִיב וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל
הַבּוֹר אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲוֹלָם לֹא חָטָא אָדָם
לִפְנֵי וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה וְאַתָּה פְּתַחַת בְּתִשׁוּבָה תַּחֲלָה חֲזִיךְ
שְׁבֵן בִּנְךָ עוֹמֵד וּפּוֹתַח בְּתִשׁוּבָה תַּחֲלָה וְאִיזָה זֶה הוֹשֵׁעַ

כשבא לתת מטבע לקרבנות ציבור אחת בשנה, לכפרת נפשו — מגיעו — חלקו שלו — בקע
— מחצית השקל — לגולגולת, הדא הוא דכתיב — זהו שאמר הכתוב במצות ה"שקלים":
"בקע לגולגולת, מחצית השקל... לכפר על נפשותיכם".

יט. "וישב ראובן אל הבור, והנה אין יוסף בבור" — הרי שבשעה שהעלוהו האחים מן הבור
ומכרוהו, לא היה ראובן נוכח שם, והיכן היה — באותה שעה? רבי אליעזר ורבי יהושע —
נותנים לכך תשובות שונות, רבי אליעזר אומר: "היה עסוק" (יליש כאן קמ"ב), בשקו ובתעניתו
— "שהיה עוסק על אותו מעשה שארעו" (שם) — "שבלבל יצועי אביו" (רש"י עה"ת כאן ובתרגו"י כאן),
"ולא נפנה" (פסדרי"כ שובה קנט. עיי"ש) — כל אותה העת אל הבור, לראות מה קורה ביוסף, כשנפנה
— משקו ותעניתו — הלך והציץ לאותו בור — וראה מה שראה ועשה מה שעשה ואמר מה
שאמר, הדא הוא דכתיב — זהו שאמר הכתוב: "וישב ראובן אל הבור" — לא "ויבא", אלא
"וישב" — היה עסוק בתשובה, "ששב לשקו ותעניתו" (מדרש משלי, א), ועתה "שב" ונח ממאמצי
התענית (יפ"ת), ובא אל הבור, "רבי יהושע אומר: כל טרחותו של בית אביו היתה מושלכת עליו — שהוא
הבכור, או שהיה אותו היום יומו שלו לעסוק בכך, כנדרש למעלה (בסימן טו. וכרש"י עה"ת כאן), והיה
עסוק כל אותה העת בטורח בית אביו, או בטורח מרעה הצאן באותו מקום בתור בכור, כאמור (ועיי'
פרד"א לת, וכן בתרגו"י כאן, תשובה שלישית, או כפי שהתגו"י משלבה עם הראשונה), ולא נפנה מעיסוקו
לראות מה קורה ליוסף בבור, וכיון שנפנה" — "מטורח הבית", "בא והציץ בבור" (שם) — וראה מה
שראה ועשה מה שעשה ואמר מה שאמר, וזהו "שנאמר: וישב ראובן אל הבור" — לא "ויבא", אלא
"וישב" — שב לנוח מעמל טרחו.

"אמר רבי ברכיה" (פסדרי"כ שם, עיי"ש): "ומפני שעשה ראובן תשובה על אותו מעשה, כאמור,
וכנדרש למעלה (נפ, יא), על ראובן שהוא "בבור לתשובה" — הראשון מבני ישראל שרמוזה בו תשובה
בתורה, וכאמור, לכן — אמר לו הקב"ה: מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה —
מיד, כלי שאעמידנו לדין בתוכחה ובענישה, כקין וכאדם הראשון (לעיל כב, ג. רז"ו כאן), ואתה פתחת
בתשובה תחילה — לפני משפט ותוכחה, לא מפני יראה העונש אלא מתוך אהבה וחרטה עצמית
על החטא, חזיך — מבטח אני לך! שכן בנך עומד — ראשון לכל קבוצת הנביאים המתנבאים
בסוף ימי הבית הראשון וקוראים לתשובה (וכנדרש למעלה, שם, עיי"ש) — ופותח בתשובה תחילה
— לכולם, וקורא לתשובה מאהבה, לפני המשפט והתוכחה, ואיזה זה? זה (בדפ"י עיי'), הושע —

שנאמר (הושע יד, ב)

(לא) ויקחו או

ולמה שעיר עזים

(לב) וישלחו:

אמר הקדוש ברוך

חזיך שתמר אומר

(לג) ויפירה ויז

שנאמר בו (הושע א, א): "ו"

הוא ראשון בהם, כאמור (ו)

נבואתו: "שובה ישראל"

ה' למשפט, "ער ה' אלהיך"

התוכחה והמשפט, כתשובת

נשיא לראובני" (דח"א ה, ו)

"ויקחו את כתונת

עזים, ויטבילו את הכותונת ב

ומספר "וישחטו שעיר עזים

שימצאו, ולמה — שחטו

— דומה לשל אדם, ו

"וישלחו את כתונת

לא" — ממשמע שנאמר כ

הכותנת, לפי גורל, והגורל

על כך, וכי "נמדד לו — ענש

כך — אמר הקב"ה ליו

— אמרת — לו: "הכ

שתמר אומרת לך "הכ

להודות ברכים על מעשיך ו

והיא שלחה אל חמיה לאמר,

באורך).

"ויכירה, ויאמר בו

נטרף יוסף בידי חיה רעה,

לומר "כתונת בני", הרי ש

— אמר: לית אנא ידע

מסורת המדרש

ולמה שער עזים
וכו' וזהו ח"א קפה:
אמר הקב"ה ליהודה
טובה י, להלן פס'ה"ט,
במ"ר פ"י צ"ד, אג"כ
פ"ס, ע"ע לעיל סי' ח.
ויכירה יל"ש כאן קמץ
אמר לית אנא ידע דאח
להלן פס'א"י, ע"ע
פד"א פלח.

שנאמר (הושע יד, ב) 'שובה ישראל עד ה' אלהיך'.

(לא) ויקחו את כתנת הפסים וישחטו שער עזים
ולמה שער עזים שדמו דומה לשל אדם.

(לב) וישלחו את כתנת הפסים וגו' אמר ר' יוחנן
אמר הקדוש ברוך הוא ליהודה אתה אמרת 'הכר נא'
חייך שתמר אומרת לך (בראשית לח, כה) 'הכר נא'.

(לג) ויכירה ויאמר כתנת בני אמר לית אנא ידע מה

שנאמר בו (הושע א, א): "תחלת דבר ה' ביהושע בן בארי, בימי עוזיה יותם אחז יחזקיה, מלכי יהודה" —
הוא ראשון בהם, כאמור (ועי' לעיל שם), והוא קרא ראשון לחשובה מאהבה — שנאמר — כדברי
נבואתו: "שובה ישראל עד ה' אלהיך, כי כשלת בעוונך" — "עד ה' אלהיך" — בעוד לא יעמידך
ה' למשפט, "עד ה' אלהיך" — תשובה מאהבה שהוא מגיעה עד כסא הכבוד (נפית, ורז"ו), שהוא לפני
התוכחה והמשפט, כתשובתו של ראובן, והוא היה מזרעו של ראובן, שהרי "בארי" אביו, הוא "בארה...
נשיא לראובני" (דה"א ה, ג, עפ"י יליש תתע"ו בשם "מדרש", ופסד"כ שם).

"ויקחו את כתנת יוסף" (כ"ה במקורו בכתוב, ובדמוסים במדרש "הפסים"), וישחטו שער
עזים, ויטבלו את הכותונת בדם" — אין הכתוב אומר רק "ויטבלו את הכותונת בדם", אלא הוא מאריך
ומספר "וישחטו שער עזים", הרי שבכוונה שחטו שער עזים למטרה זו, ולא טבלו הכותונת בכל דם
שימצאו, ולמה — שחטו — שער עזים, ולא טבלו בכל דם אחר? שדמו — של שער עזים
— דומה לשל אדם, וכך נטעו את אביהם לחשוב שאמנם דם יוסף הוא, ונטרף.

"וישלחו את כתנת הפסים, ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו, הכר נא הכתונת בנך היא אם
לא" — ממשמע שנאמר כאן "וישלחו", נדרש למעלה (בסימן ח), שעל ידי שליח שלחו האחים את
הכתונת, לפי גורל, והגורל עלה על יהודה ואז "הלך יהודה" (אג"ב סי') — ועשה שליחותו ואמנם נענש
על כך, וכי "נמדד לו — ענשו — באותה מדה" (במ"ר יג, יד) — כה חטא, כאשר — אמר רבי יוחנן:
כך — אמר הקב"ה ליהודה: אתה — "פסקת מעיו של אביך" (אג"ב שם) — מרוב צער, כאשר
— אמרת — לו: "הכר נא", חייך — מבטח אני לך! "אף אתה יש לך לשמוע כן" (שם) —
שתמר אומרת לך "הכר נא" — ואתה תעמוד אז בפני הברירה, או להרוג שלוש נפשות, או
להורות ברבים על מעשיך (ועי' להלן פה, ט), "שנאמר — באותו מעשה (בראשית לח, כה): "היא מוצאת,
והיא שלחה אל חמיה לאמר, הכר נא למי החותמת והמטה והפתילם האלה" (ועי' להלן פ"ה, ב, ובאג"ב שם
באורך).

"ויכירה, ויאמר כתונת בני, חיה רעה אכלתהו, טורף טורף יוסף" — אם מחליט בדעתו שאכן
נטרף יוסף בידי חיה רעה, היה מיד אומר את מסקנת הדבר, "טורף טורף יוסף", ואם האריך והקדים
לומר "כתונת בני", הרי שלא החליט בדעתו מה קרה, רק אישר בתחילה שאכן כתונת בנו היא, וכך
— אמר: לית אנא ידע מה אנא חמיי" — אין אני יודע מה אני רואה — שמאותה שעה סרה

מסורת המדרש
תלאו ברפיון להלן
פל"ב.ה.שמו"ר פל"א
י. קה"ר פ"ד.ג.
יג. ויצא קין וק"ר
פ"ר.ה. ילקו"ש כאן לח
(כח"ע). פסדר"כ פכ"ה
(שוכה) יצא שמח
שוח"ט — ק. פסדר"כ
שם פגע בו אדה"ר
תנ"י כאן כה, וזהר ח"א
נד: ח"ב קלח.

לְבַעֲלֵי תְשׁוּבָה רַבִּי לֹוִי בֶשֶׁם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיֹשׁ אָמַר
תְּלָאוּ בְּרַפְיוֹן וְכָא מְבוּל וְשִׁטְפוֹ שְׁנָא־מֶר (בראשית ז, כג)
וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה כְּמַה דְּאֵת
אָמַר 'וַיָּקָם קִין וְגו'.

74 יג. (טז) וַיֵּצֵא קִין מִלְפָּנֵי ה' מֵהֵיכָן יָצָא רַבִּי יוֹדֵן בֶּשֶׁם
ר' אֵיבֹו אָמַר הַפְּשִׁיל דְּבָרִים לְאַחֲרָיו וַיֵּצֵא כְּגוֹנֵב דַּעַת
הַעֲלִינָה רַבִּי בְּרַכְיָה בֶשֶׁם רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר
יָצָא כְּמַפְרִיס וְכַמְרָמָה בְּכוֹרָאוֹ רַבִּי חֲמָא בֶשֶׁם רַבִּי חֲנִינָא
בְּרַבִּי יִצְחָק אָמַר יָצָא שְׂמַח הֵיךְ מַה דְּאֵת אָמַר (שמות ד,
יד) 'הִנֵּה הוּא יָצָא לְקִרְאָתְךָ וְגו' פָּגַע בּוֹ אָדָם הָרָאשׁוֹן

רבי לוי, בשם רבי שמעון בן לקיש, אמר: תלאו — הקב"ה, את קין — ברפיון —
שיהא גזר דינו תלוי ועומד ופורת באויר בלי שיקבע למיתה, ויהא הוא עצמו הולך ורופף ונחלש
מיסוריו, ואותו "אות" ששם לו ה' — הוא שקבע לו זמן, להוציא דינו למיתה ואברדן מוחלט, ובא
מבול — שהביא הקב"ה על העולם בימי נח, והוא הזמן וה"אות" שנקבע לקין — ושטפו — את
קין, מן העולם, שהרי כל זרע קין אברדו במבול, ובוה אברד זכור, שלא נשאר מן המבול אלא נח,
שהוא מזרעו של שת, (וכדברי האומר להלן (כג, ג) שלא "נעמה" מבנות קין (בראשית ד, כב), היא
נעמה" אשת נח שנשארה חיה מן המבול), כי קין עצמו מת באלף הראשון לבריאה, והמבול היה
בשנת תרנ"ו לאלף השני, ומחייית זכרו של קין נרמזת בפרשת המבול — שנאמר: "וימח את כל
היקום אשר על פני האדמה" — "היקום" — הוא זרעו של קין, כמה דאת אמר — כמאמר
הכתוב: "ויקם קין אל הנל אחיו ויהרגהו" — "ויקם" — הוא "היקום" שמחה ה' במבול.

יג. "ויצא קין מלפני ה'" — מהיכן יצא — והרי הקב"ה מלוא כל הארץ כבודו? !
רבי יודן, בשם רבי איבו, אמר: הפשיל — הטיל והשליך — דברים — של חרטה ותשובה
שדיבר מקודם לפני ה', ורברו תוכחה שדיבר אליו ה' — לאחוריו — שלא לשים לב אליהם כלל
— ויצא — מכל מה שהחליט והבטיח, כגונב דעת העליונה — של השי"ת, כביכול, שהוא
ר"מיהו" בהבטחת שוא, רבי ברכיה, בשם רבי אלעזר ברכי שמעון, אמר — כדברים
האמורים, ובלשון זו: "ויצא קין" — יצא — מכל החלטותיו והבטחותיו — כמפריס — כחזיר,
שהוא "מפריס פרסה" (דברים יד, ח), והוא "מרמה" בכך את הבריות, "בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט
(— פושט, ומרשיט) את טלפיו — המופרסות, שהוא סימן טהרה — כלומר: "שאני טהור" (להלן סה, א,
ועוד), וכמרמה — כביכול, קין — בכוראו, (וביוק"ר י, ה, הגירסא: יצא כמערים, ועי' מ"ב),
בהבטחות שוא.

רבי חמא, בשם רבי חנינא בר רבי יצחק, אמר: לא חשב קין "לדמות" את ה' בהבטחות
שוא, וחזר באמת בתשובה, וזהו: "ויצא קין" — יצא שמח — שחזר בתשובה, ונתקבלה תשובתו,
וכן מצאנו לשון "וציאה" בשמחה — היך מה דאת אמר — כמאמר הכתוב: "הנה הוא יוצא
לקראתך, וראך ושמח בלבך" — "יוצא, ושמח", פגע בו אדם הראשון, אמר לו — אדם, לקין:

6

מסורת המדרש

א"ל עשיתי תשובה
תקוץ חס"ט (ק"ח)
א"ר לוי קמ"ד פ"א"ב
פס"ד פמ"ד (מנה)
אחת) — א פסד"כ שם
פסד"א"ט מזמור שיר
ליום השבת ראה
שח"ט"עב, וזהו ח"ב
קלח

אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה
ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כף
היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדם
הראשון ואמר (תהלים צב, א) 'מזמור שיר ליום השבת וגו'
אמר ר' לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח
מדורו ובא משה וחדשו על שמו 'מזמור שיר ליום השבת
טוב להודות לה' וגו'.

L

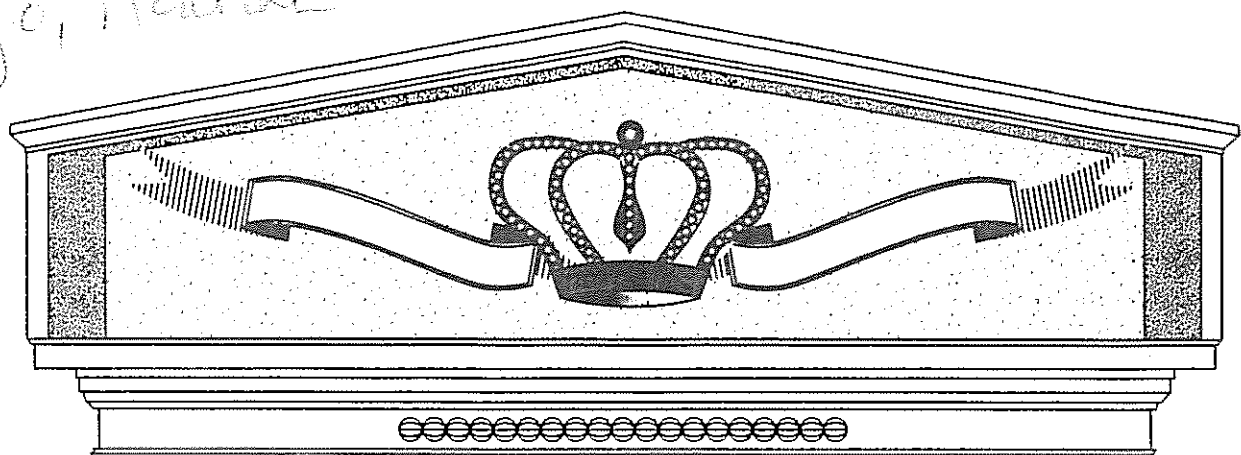
"מה נעשה בדינך" ? אמר לו: "עשיתי תשובה ונתפשרתי" — והופשרה והצטננה "רתחת" —
מדת הדין מעלי, ופשרתו היתה שהוקל לו חצי גזר דינו "שנגזרה עליו גזירה, כיון שעשה תשובה — נמנע
ממנו חצי גזירה, ומנין שעשה תשובה! שנאמר — בפרשתנו: "ויאמר קין אל ה': גדול עונוי מנשא" —
וכנדרש למעלה (סימן יא) שהתורה על חטאו, ומנין שנמנע ממנו חצי הגזירה! ה"ד: "יוצא קין מלפני ה'
וישב בארץ נוד קדמת עדן", "נע ונד" — כמו שגזר עליו ה' בתחילה, ככתוב למעלה בפרשתנו — אין
כתיב כאן, אלא: "בארץ נוד קדמת עדן" (ויק"ר שם, ועיי' עוד), "כיון ששמע אדם הראשון כד" (ויק"ר שם)
— התחיל אדה"ר מטפח — מכה — על פניו — של עצמו, מתוך חרטה, אמר: "כך היא
כחה של תשובה, ואני לא הייתי יודע" ? ! מיד, עמד אדה"ר ואמר: "מזמור שיר ליום
השבת, טוב להודות לה" — טוב להתוודות לה', ולשוב על החטאים בתשובה, וכך — "אדם הראשון
אמר: "בי ילמדו כל הדורות שכל מי שיודה פשעיו ועוהב — ניצל מדינה של גיהנם, שנאמר: "טוב להודות
לה'", (פרד"א יט, וגיהנום נקרא "רע", נדרים כב, וניצול ממנה נקרא "טוב", ד"ה, ועיי' רז"ו). ואדם
הראשון הוא מחברו הראשון של מזמור זה, כאשר — אמר רבי לוי: המזמור הזה, אדם
הראשון אמרו, כאמור, ונשתכח מדורו, וכן "בכל הדורות" (פרד"א שם), ובא משה וחדשו על
שמו — "והתחילו בראשי אותיות שמו" (פס"ר מז): "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה",
ולומר לשמך עליון" — "מזמור שיר ליום השבת" — ראשי תיבותיו: "למשה" (ועיי' מ"כ ועיי'), ומזמור
זה הוא אחד מאחד עשר מזמורים שבספר תהילים שחברם משה רבינו ע"ה, שהם מתחילים מפרק צ'
"תפלה למשה", עד סוף פרק ק', "ועד דור ודור אמונתו" (רש"י בתהילים שם), שדוד המלך קבעם לספר
תהילים עם עוד מזמורים של עשרה מאבות ונביאי וחכמי ומשוררי ישראל.

א. (ד, יז) ו'
'קרבים בתימו לו
מה סבורין הרש
בשמותם עלי
אלפסנדריא עז
אנטיוכוס ורבי פ
בתייהם נעשים ק
חיים ולא נדונין
אדמות' ויהי פנו

א. "וידע קין
— קין נדון לכליה ואב
שאמר הכתוב: "קרבים
ורבי פנחס — דרשו
בתימו לעולם, משכנו
ישארו בתייהם בקרבם ונ
בשמותם עלי אדמות
שם טיבירואיס —
העיר הישראלית "רקת"
אלכסנדרוס — מלך
העיר המצרית "נא" (ועיי'
— מלך יון, שמשל ע
ומלכותם, ונתקיים בהם
לאויביהם אחריהם, ורנ
"קרבים", אלא "קברם")
קין, שהתמוטטו בתייהם
ולדור ודור בלי שיקמו
הבא, ואין עומדין — בתו
ג: "לא ידון רוחי באדם
— שיאברו מן העולם
ערים שהם בונים כארי
ויקרא שם העיר כע

Frigo, Acaial

7

ספר

בינה לעתים

דרושים נחמדים ויפים, מתוקים מדבש ונופת צופים,
אשר חקר ותקן ודרש ברבים, בנועם שיח ומתק שפתים,
אביר החכמים ואבי החסידים, המאור הגדול סיני ועוקר הרים,
מעלת הרב הכולל

כמוהר"ר עזריה פיגו זצוק"ל
בעל מחבר ספר "גדולי תרומה"
על "ספר התרומות"

יצא לאור בהידור רב, בעריכה חדשה
עם סימני פיסוק וקישוץ, בתוספות מראי מקומות

על ידי
הוצאת ספרים "מישור"
בני ברק תשנ"ד

ספר קודש מישיב

אתה היטבת לעשות, כי פתחת בתשובה מעצמך תחילה, שלא העירותיך על כך באיזו תוכחה או ייעוד עונש, כמו שהיה לאדם וקין, כי אילו הינחתים, מעולם לא היו שבים. ואם כן, היתה תשובתך — המעולה והשלימה, כיון שהתחלת בה מטוב תכונתך. לפיכך אשלם לך שהנביא הראשון אשר יצוה על מין זה מהתשובה, שתהיה תחילה ולא מאוחרת, יהיה הושע, ע"ה; כי הזהיר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוונך", כלומר: תיכף ומיד כאשר כשלת בעוון תצרף ותחבר עמו התשובה, שאז ודאי היא מאהבה, ואל תמתין שיהיה לך איזה התעוררות על ידי ייסורין, כמאמר משה רבינו, ע"ה [דברים ה, ז]: "בצר לך ומצאוך וגו' ושבת עד ה' אלהיך" וגו', ועל דרך זה שאר הנביאים — מכח ייסורין מזהירין על התשובה.

הכלל העולה מכל דברינו, כי תכלית התשובה המעולה היא הנעשית מאהבה; כי בהיותה מיראה, עם היותה מקובלת לפניו, יתברך, בחסדו הגדול, על צד הרחמים — מכל מקום, אינה בגדר השלימות, ונשארה כעין הרפואה הבלתי-טבעית.

וכבר כללו רבותינו, ז"ל במאמרנו כל הענין הזה משני מיני התשובה, וקראום בשם "רפואה" על יסוד הפסוק, ואמרו [יומא פז]: גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם. אשר, לדעתו, (רמי בר חמא) [רבי חמא בר חנינא] בא לפרש מאמרו זה עם מאמרו השני, מסתירת הכתוב ויישובו, כאן מאהבה כאן מיראה, ששני מיני התשובה מועילים, אלא שהאחת מעולה מהאחרת. ולכן אמר: גדולה היא התשובה ועוצם כוחה עד מאוד, שהרי לעולם, בכל אופן שיעשה אותה האדם, מביאה לו רפואה ואינה חוזרת ריקם, עד שתתחלף בפחות ויתר. ובאר זה (רמי בר חמא) [רבי חמא בר חנינא] עצמו, כי יש סתירה בכתוב, וצריך ליישב: כאן מאהבה כאן מיראה — שאפילו בהיותה מיראה, אומר ה', יתברך, שירפא משוכתם. אם כן, לעולם הוא מרפא.

מלבד שיכלול גם כן מה שאמרו באלה הדברים רבה [ב, ז] על פסוק [דברים ד, ז]:

"בה' אלהינו ככל קראנו אליו" — שערי תפילה, פעמים פתוחים פעמים נעולים; אבל שערי תשובה לעולם פתוחים, שנמשלה לים.

וזוה הוא: "שמביאה רפואה לעולם" — בכל זמן, כי אין שעריה נעולים בשום זמן. וכזה היא גדולה, כלומר: יותר מן התפלה, כי בזאת הבחינה היא קטנה ממנה, כיון שאין שעריה פתוחים לעולם.

ומכל מקום, הנלכך החרד אל דבר ה' יבחר ויקרב התשובה מאהבה, לעשותה בלב שלם ובנפש חפצה

התשובה האחרת, שאינה אלא בעבור הכרת היותך אלהי, ושאינו מחויב מצד זה להשתעבד לך ולא לסיבה אחרת.

ולכוננה זו, לדעתו, אנו אומרים בברכת "השיבנו", וכן ב"אבינו מלכנו" של ימים אלו:

החזירנו בתשובה שלימה לפניך.

כלומר: משני מיני תשובה שיש — אחת מאהבה והיא השלימה, ואחת מיראה שהיא הפחותה — תראה שתהיה לנו מעיר להשיג התשובה השלימה האהובה, לא האחרת, ויהיה זה לפניך.

7 אשר הכוננה תובן בדבריהם, ז"ל, בבראשית [כד, יח] על פסוק [בראשית לו, כט]:

"וישב ראובן אל הבור" — והיכן היה? רבי אליעזר אומר: בשקו ובתעניתו; כשנפנה הלך וחציץ לאורו הבור. הדא הוא דרבי: "וישב ראובן אל הבור". אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחילה; היך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה, ואיזה? זה הושע, שנאמר [הושע יד, ב]: "שובה ישראל עד ה' אלהיך".

והקושי נגלה לעיניים: האין אמר: "אתה פתחת בתשובה תחילה"? ואנחנו קיבלנו מרבותינו, ע"ה [ב"ר כב, כח], שאדם וקין עשו תשובה. וכן אמרו שהנביא הושע, ע"ה, פתח בתשובה תחילה — והלא כמה נביאים קדמו לו באזהרה זו מזמן משה רבינו, ע"ה! ואני מדייק כבדות לשון זה "פתחת בתשובה תחילה" — ולא הספיק לומר: התחלת לשוב. וכן אמרו: "לא חטא אדם לפני".

אמנם ידוע מקבלת רבותינו, ז"ל [שבת נה] שהאומר: ראובן חטא, אינו אלא טועה, כי לא שכב ממש עם בלהה, חלילה, כשטחיות הכתוב, אלא שבילבל יצועי אביו; וזה נחשב לחטא לפניו, יתברך, בלבד, כפי מה שעמקו מחשבותיו, כי בעיני האנשים לא היה כאן עוון אשר חטא. והיה מחסידות ראובן, ע"ה, כי עם היות דבר זה בלתי נחשב לעוון אצל האנשים, ולא בא אליו שום התעוררות אלהי, מהפחדה או גיזום או ייעוד יסודין כלל — מכל מקום, הוא מעצמו היה המתחיל ונזדרז מאליו לעשות תשובה, כי היא היתה מאהבה ולא לשום תכלית אחר. ומחמת מה שהרגישו, ז"ל: היכן היה? פירשו "וישב ראובן" — שהיה שב בתשובה. ולכן אמר לו הוא, יתברך: מעולם לא היה אדם שחטא לפני — שהוא חטא לפני בלבד ולא אצל האנשים — ועם כל זה עשה תשובה, אלא אתה; כי אדם וקין חטאו חטאים עצומים, גלויים אצל הכל. והנה

Albo, Joseph, 15th cent

רבי יוסף אלבו
ספר העקר
השלם

עם פירושי

"עץ שתול"
שרשים וענפים
לרבי גדליה ליפשיץ
מלובלין

"אוהל יעקב"
לרבי
יעקב קופלמן
מבריסק דקויא

מהדורה מדויקת מנוקדת ומפוסקת
בתוספת מראי מקומות
מפתחות מפורטים
וציורים

חלק שני

הוצאת ספרים "חורב" ירושלים
תשנ"ה

הללו שישגו במצוה הזאת הם בעצמם התכלית המשג מצד התורה, וזהו אמרו (שם שם, כ): "ולא־הִבֵּה אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵעַ בְּקֹלוֹ וּלְדַבְּקָה־בּוֹ כִּי הוּא חַיִּיד וְאֶרֶךְ יָמֶיךָ לְשִׁבְתָּ עַל־הָאֲדָמָה" וגו'. "כי הוא חַיִּיד" - רוצה לומר בעולם הנשמות, "ואֶרֶךְ יָמֶיךָ" - בעולם הזה, שזהו "לְשִׁבְתָּ עַל הָאֲדָמָה", שעל ידי האֱהָבָה הזאת ישג הדבקות בשם יתברך והחיים הנצחיים וההצלחות הגשמיות.

וכֵּן זֶה כְּשֶׁהִתְשׁוּבָה הִיא מֵאֱהָבָה. אֲבָל כְּשֶׁהִתְשׁוּבָה הִיא מִרְאָה, אֵף עַל פִּי שִׁיבָל עֲלֶיהָ שָׂכָר, מִכָּל מָקוֹם אֵינָה תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה שִׁיבָל עֲלֶיהָ הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל הַזֶּה. שָׂכָר אִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּמִסְכַּת יוֹמָא בְּפֶרֶק יוֹם הַכַּפּוּרִים (דף פו, ב): אָמַר רִישׁ לְקִישׁ גָּדוֹל בַּעַל תְּשׁוּבָה שְׂדוּנוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כְּשִׁגְגוֹת, שְׂנֹאֲמַר (הוֹשֵׁעַ יד, ב): "כִּי כִשְׁלַת בַּעֲוֹנֶךָ", עוֹן מִזִּיד הוּא וְקָרִי לִיה מְכֻשׁוֹל. אֵינִי וְהֵאֱמַר רִישׁ לְקִישׁ גָּדוֹל בַּעַל תְּשׁוּבָה שְׂדוּנוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כְּכֻכּוֹת, שְׂנֹאֲמַר (יחזקאל לג, יט): "וּבָשׂוּב רָשָׁע מִרְשָׁעוֹ וַעֲשֵׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה", לֹא קָשִׁיָּא כָּאֵן מֵאֱהָבָה כָּאֵן מִרְאָה.

ד וְדָבָר זֶה צָרִיד בְּאוּר, מֵהִיכֵן יֵצֵא לוֹ לְרִישׁ לְקִישׁ שְׂדוּנוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כְּשִׁגְגוֹת לְשִׁב מִרְאָה. שְׂשׁוּרַת הַדִּין - הַשֵּׁב מִרְאָת עֲנֵשׁ אֵין רְאוּי שְׂתוּעִיל תְּשׁוּבָתוֹ כָּלֵל, "שֶׁהַפֶּעַל שֶׁעָלָיו יִשְׁבַּח הָאֱדָם אוֹ יִגְנֶה אוֹ שֶׁעָלָיו רְאוּי לְקַבֵּל שָׂכָר אוֹ עֲנֵשׁ, הוּא הַפֶּעַל הַבְּחִירִי שֶׁלֹּא יִתְעַרֵּב בּוֹ צֵד אֲנִס כָּלֵל, וְהַשֵּׁב מִרְאָה אֵין זֶה פֶּעַל בְּחִירִי גְּמוּר, וְלִמָּה יִקַּבֵּל עָלָיו שָׂכָר כָּלֵל.

וְתִשְׁוּבַת דָּבָר זֶה הוּא, שֶׁהַשֵּׁב מִרְאָה הוּא עַל שְׁנֵי פָּנִים: יֵשׁ שֵׁב מִרְאָת הָעֲנֵשׁ הַמְטִיל עָלָיו, כַּעֲבָד שֶׁהוּא מִתְחַנֵּן לִפְנֵי אֲדוֹנָיו בַּעֲד שְׂמִלְקָה אוֹתוֹ, וְכִשְׂקִיל הָאֲדוֹן מַעְלִיו שֶׁבֵּט אִפּוֹ יֵשׁוּב לְמִרְדָּ בּוֹ כְּאִשֶּׁר בְּתַחֲלָה. כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעֲנִין בְּפֶרֶעָה, שֶׁבְּהִיּוֹת הַמִּכָּה עָלָיו הָיָה אוֹמַר (שְׁמוֹת ט, כז): "יְיָ הַצִּדִּיק" וגו', וְכִשְׂהִיּוֹת הָרוּחָה חֲזָר לְהַכְבִּיד אֶת לְבָבוֹ כְּבְּתַחֲלָה. וְזֶה כְּלִי סֶפֶק הָיָה מוֹרָה, שֶׁבְּתִשְׁוּבָה הָרֵאשׁוֹנָה הָיְתָה עַל צֵד הַהִכָּרַח מֵאִימוֹת מוֹת נִפְלוּ עָלָיו וְגו' וְשֶׁלֹּא הָיָה פֶּעַל בְּחִירִי, וְעַל כֵּן אֵין רְאוּי שֶׁתִּתְחַשֵּׁב לוֹ לְתִשְׁוּבָה כָּלֵל.

וְיֵשׁ מִי שֶׁהוּא שֵׁב מִפְּנֵי פֶחַד הַשֵּׁם וְעֲנָשׁוֹ, וְאֵף בִּשְׁעַת הָרוּחָה פֶּחַד אֱלֹהִים לִנְגַד עֵינָיו וְהוּא יֵרָא וְחֲרַד מֵאִמַּת יִסּוּרָיו, בְּהִיּוֹתוֹ מֵאֲמִין שֶׁכָּל הַדְּבָרִים בָּאִים מֵהֶשֶׁם יִתְבָּרַךְ עַל צֵד הַגְּמוּל וְהָעֲנֵשׁ. וְלֹא יִיחַס הַדְּבָרִים אֶל הַטֵּבַע וְהַמְקָרָה, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה פֶּרֶעָה שֶׁבִּסּוּר הַמִּכָּה מַעְלִיו הָיָה חוֹזֵר לְקַלְקֹלוֹ הָרֵאשׁוֹן, וְאֵף אַחֵר מִכַּת בְּכוֹרוֹת כְּשֶׁחֲשַׁב שִׁיִּשְׂרָאֵל נְבוֹכִים בְּאֶרֶץ תֵּלָה כָּל הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים שֶׁנָּאָה בְּמִקְרָה, וְעַל כֵּן נִתְחַזַּק לְרֹדֵף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְנִתְאַמַּת שֶׁתִּשְׁוּבָתוֹ הָרֵאשׁוֹנָה הָיְתָה בְּאֲנִס וּמַחֲמַת הַמְּכּוֹת וְלֹא בְּחִירִי.

שְׂרֵשִׁים

(ג) שֶׁהַפֶּעַל שֶׁעָלָיו יִשְׁוּבַת הָאֲדָם אוֹ יִגְנֶה וְכו': וְכִמוֹ שִׁיתְבָּאֵר לִקְמָן בְּפֶרֶק כ"ז.

וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ יִתְפָּרֵשׁ מֵה שְׂנִמְצָא בְּכּוֹ עֶרְפָּם וּמוֹנֵעַ מֵהֶם דְּרָכֵי הַתְּשׁוּבָה. וְזֶה, הַשֵּׁם מִרְאָת עֲנֵשׁ הַמְטִיל עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁ: "וּבַעֲבוּר שׁוֹה הַפֶּעַל הוֹמָה לֹאֲנִס וְאֵינִי צֵד אוֹ צִדְדִין לְתָלוֹת בִּהֵן הַמִּכָּה וְלֹמַר כִּדִּי שִׁסּוּר מִלְּבֹ הַמְרָךְ שֶׁנֶּהָ מַחֲמַת הוֹ יִבְחָן אִם הָיְתָה תְּשׁוּבָתוֹ בְּחִירִי. וּמֵ: "לִרְע, אָמַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ (שֵׁם י, א): "הַמְרָךְ שֶׁנֶּהָ מַחֲמַת הַמִּכָּה, וְיִשְׂאֵר עַל וְתוֹאֲנוֹת לְתָלוֹת בִּהֵן עֲנִין הַמְּכּוֹת וְלֹכַ כֹּא-כח): "וְאִם תִּלְכּוּ עִמִּי קָרִי", כְּלוֹמַר עִמָּכֶם בְּחִמַּת קָרִי" וגו'. וְכִזֶּה הַצֵּד נִנֵּךְ יִתְבָּרַךְ יִמְנַע מִן הָאֲדָם טוֹב בְּחִירָתוֹ חִי מוֹת רָשָׁע הִלּוּא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחִיָּה, מְבָלִי מְכָרִיחַ מַחוּץ, וְהוּא בּוֹחֵר דֶּרֶךְ לְוָכֵן הָיָה עֲנִין סִיחוּן, שְׂאֲמַר עָלָיו הַכְּתוּב אֶת־לְכָבוֹ". וְזֶה, כִּי לִפִּי שִׁסִּיחוּן נִתְחַיֵּב ה' לְהַתְּגוֹרֹת בִּישְׂרָאֵל, הַבִּיא הַקְּדוֹשׁ בְּ מִצַּד הַמּוֹפְתִים שֶׁשָּׁמַע שֶׁנַּעֲשׂוּ לִישְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה שִׁיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ אֲדוֹם וְכִשְׂלֹא אָבָה, אֲבָל יֵצֵא לְקִרְאָת יִשְׂרָאֵל וְכִשְׂרָאֵה זֶה סִיחוּן, חֲשַׁב מִחֲשָׁבוֹת לְהוֹ הָיְתָה בְּהַשְׁגָּחָה מֵהֶשֶׁם יִתְבָּרַךְ, אַחֵר שֶׁן כְּמוֹ שֶׁבָּאֵר יִפְתָּח (שׁוֹפְטִים יא, יז-יח), וְאֵז וְיֵצֵא לְקִרְאָתָם לְמִלְחָמָה, וְיִכְהוּ יִשְׂרָאֵל

(ד) מִתְחַסֵּד: נַעֲשֵׂה כַּחֲסִיד. (ה) וּבַעֲבוּר שׁוֹה הַפֶּעַל: מִירְאָת הָעֲנֵשׁ. (ו) מְבָלִי מְכָרִיחַ: שְׂאֵינוֹ מוֹכֵרַת עַל מֵ וְאִם יִרְצֶה יִכּוֹל לֹמַר שֶׁהַמִּכָּה הִיְתָה עַל צֵד הַמְּקָרָה. (ז) כְּלוֹמַר שֶׁבְּחִירַת פֶּרֶעָה הָיְתָה לִרְע שֶׁהָיָה בּוֹחֵר לַעֲצֻמוֹ הַמְּקָרִי וְאִמַּר שֶׁהַמִּכָּה בָּאָה עָלָיו בְּמִקְרָה. (ח) לֹא שֶׁ יִתְבָּרַךְ יִמְנַע מִן הָאֲדָם טוֹב בְּחִירָתוֹ וְכו': פִּירוּשׁ לֹא

רו (שם שם,
לשבת על-
עולם הזה,
דרך והחיים

יקבל עליה
ורו רבותינו
על תשובה
ד הוא וקרי
ות, שנאמר
לא קשיא

שב מיראה.
עליו ישובח
ערב בו צד
ל.

ענש המטל
ועליו שבט
ז עליו היה
תחלה. וזה
נפלו עליו

לנגד עיניו
דרך על צד
סור המכה
זכים בארץ
ני ישראל.

ועל זה הדרך יתפרש מה שנמצא בכתוב, שהשם יתברך מחזק לב הרשעים או מקשה ערפם ומונע מהם דרכי התשובה. וזה, שהרשע בבוא עליו המכה הוא ימתחסד ושוב אל השם מיראת ענש המטל עליו, כמו שאמר פרעה (שם): "חטאתי הפעם יי הצדיק וגו'." (ויבטבור שזה הפעל דומה לאנס ואינו בחירי, הנה השם יתברך מחזק את לבו כשנותן לו צד או צדיק לתלות בהן המכה ולומר שבאה במקרה ולא על צד ההשגחה האלהית, וזה כדי שיסור מלבו המרד שגנה מחמת המכה וישאר על טבעו ובחירתו מכלי מכריח, ואז יבחן אם היתה תשובתו בחיריית. ומאשר בחירת פרעה כשסר מעליו על המכה היתה "לרע, אמר השם יתברך (שם י, א): "אני הכבדתי את-לבו", כלומר: כשהסירותי מלבו המרד שגנה מחמת המכה, וישאר על טבעו ובחירתו, והוא לרע בחירתו בקש עלות ותאונות לתלות בהן ענין המכות ולומר שהיו במקרה. ועל זה אמר הכתוב (ויקרא כו, כא-כח): "ואם תלכו עמי קרי", כלומר: שתיחסו דברים אל המקרה, "והלכתי אפי-אני עמכם בחמת קרי" וגו'. ובזה הצד ננעלים שערי התשובה בפני הרשעים, (י"לא שהשם יתברך ימנע מן האדם טוב בחירתו חלילה, אמר הכתוב (יחזקאל יח, כג): "החפץ אחרץ מות רשע הלוא בשומו מדרךיו וזהו", (י"לא שהשם יתברך משאירו על בחירתו בלבד מכלי מכריח מחורץ, והוא בוחר דרך לעצמו.

וכן היה ענין סיחון, שאמר עליו הכתוב (דברים ב, ל): "כי הקשה יי אליהם את-רוחו ואמץ את-לבו". וזה, כי לפי שסיחון נתחייב לשם מחמת רשעו, אלא שהיה מתירא מפני פחד ה' להתגרות בישראל, הביא הקדוש ברוך הוא עצות מרחוק להסיר מלבו המרד שגנה מצד המופתים ששמע שנעשו לישראל, כדי להשאירו על בחירתו בלבד. וזה, כשצוה למשה שישלח מלאכים אל מלך אדום לאמר לו (במדבר כ, יז): "נעברה-נא בארצך". וכשלא אבה, אבל יצא לקראת ישראל בעם כבד וביד חזקה, צוה השם לנטות מעליו. וכשראה זה סיחון, חשב מחשבות להתעולל עלילות ברשע ולומר שהצלחת ישראל לא היתה בהשגחה מהשם יתברך, אחר שראה אותם נוטים מעל מלך אדום ומעל מלך מואב כמו שבאר יפתח (שופטים יא, יז-יח), ואז אמר בלבו לא נופל אנכי מאלו, ולזה נתחזק לבו ויצא לקראתם למלחמה, ונכהו ישראל לפי חרב ויירש את-ארצו. ואלו לא שלח מלאכים

שרשים

שאמר הרמב"ם והנמשכים אחריו שתחזק לב פרעה היה שהשם יתברך מנע ממנו הבחירה והיה מוכרח על מעשיו הרעים, זה אינו כי לא יחפץ השם יתברך במות המת וכו'. (ט) אלא שהשם יתברך משאירו על בחירתו וכו': פירוש מה שאמר הכתוב: "דחזק יי" וגו' (שמות ט, יב), "ואני אקשה" וגו' (שם ט, יג), הוא שהראה לו איזה צד מן הצדיק שיוכל לתלות

(ד) מתחסד: נעשה כחסיד. (ה) ובעבור שזה הפעל: השב מיראת העונש. (ו) מכלי מכריח: שאינו מוכרח על מעשיו ואם ירצה יכול לומר שהמכה היתה על צד המקרה. (ז) לרע: כלומר שבחירת פרעה היתה לרע שהיה בוחר לעצמו הצד המקרי ואמר שהמכה באה עליו במקרה. (ח) לא שהשם יתברך ימנע מן האדם טוב בחירתו וכו': פירוש לא כמו

אל מלך אדום לא היה סיחון מתחזק לצאת למלחמה לקראתם מפני פחד ה', והיו צריכים זמן רב לכבוש את כל ארצו. וזה היה ענין קשי הלב שכתוב עליו (דברים ב, ל): "כי הקשה יי וגו' למען תתו בדרך".

ועל דרך זה יתישב י'למה נכתב בתורה (במדבר כ, יד-כא) פרשת "וישלח ישראל מלאכים אל-מלך אדום", שלפי הנראה יש-בה מהקלון לישראל מה שלא יעלם. שלפי מה שאמר ישראל (דברים ב, כח): "אכל בכסף תשברני" וגו', חשב מלך אדום שהיו חסרים לחם ומים עד שהיו אומרים לו שיתנו לו כסף בעבור המים, ועל כן שאל מהם ממון גם בעד המעבר. עד שהצרך ישראל לומר (במדבר שם, ט): "ואם-יממך נשתה אני ומקניי" וגו', כלומר: שקניית המים לא היה הכרחי להם, ואם ישתו מהם יתנו מכרם, אבל לא אתו דבר בעבור ש"ברגלי אעברה", רוצה לומר בעד המעבר. ועל כן אמר מלך אדום (שם שם, כ) "לא תעבר", ויצא לקראת ישראל בעם כבד ובגד חזקה, ואז צנה השם יתברך לנטות מעליו. והיו משה וכל ישראל תמהין מזה, עד שכאשר צנה השם יתברך לשלח מלאכים אל סיחון מלך חשבון ויצא לקראתם למלחמה ונלחמו עמו והכוהו, אז הבינו מחשבות השם יתברך כי עמקו, ושכל מה שצנה לשלח מלאכים אל מלך אדום ואל מלך מואב ולנטות מעליהם, היה כדי לחזק לב סיחון כדי שיצא למלחמה ויכוחו ישראל ויירשו את ארצו בזמן מעט ולהקראות רע בחירתו.

ועל כן השב מיראה על דרך סיחון ופרעה אינה תשובה כלל, אבל השב מיראה לפי שהוא מאמין בהשגחה, ועל כן הוא ירא וחרד אל דבר ה', ולא יבקש עלות וצדדין לתלות בהן משפטי האל הישרים, אבל הוא מכיר שכל הבא על האדם הוא דרך השגחה וענש על מעשיו הרעים, הנה זהו השב מיראה שראוי לקבל שכר, שעליו אמר ריש לקיש (יזמא פו, ב) שזדונות נעשות לן כשגגות, כמו שהוכיח מלשון המקרא שאמר (הושע יד, ב): "כי כשלת בעונך". ואף על פי שפשט הכתוב נראה שהוא מדבר במי שלא שב כלל, דקדק ריש לקיש מלשון הכתוב שאמר (שם): "שובה ישראל עד" ולא אמר: 'אל', שיראה שהוא מדבר במי ששב קצת אלא שלא שב 'עד' השם יתברך, שהיא התשובה הגמורה מאהבה. שהתשובה הראשונה שהיתה מיראה עדין נשאר לו בה מכשול עון, כמו שאמר: "כי כשלת בעונך".

שרשים

אם מה ששלח משה בשביל ישראל כמו שאמר (במדבר כ, יד) "וישלח משה מלאכים וגו' כה אמר אחיך ישראל" וגו', ולא נמצא שם מבואר ששלחו ישראל עצמם או שצו לשלוח. וצריך לומר שלא הביא המחבר כתוב זה כי אם על צד צחות לשונו, וכאלו אמר למה נזכרה בתורה ענין השליחות הנשלח

ולומר שבאה אליו במקרה כדי שעל ידי זה יבחן אם היתה תשובתו בחורית כנזכר למעלה. (י) למה נכתב בתורה פרשת "וישלח ישראל מלאכים" וכו', "אכל בכסף תשברני" וכו': כתוב זה אינו נזכר בתורה כי אם בגביאים בענין השליחות דפחת שהוא אמר כן (שופטים יא, יז), אבל בתורה לא נזכר כי

ואולם עדין צריך באור על מה שאמר הדין די שתועיל התשובה לבעל התעו ישיג שום מדרגה שיוזכה בה לחיי העו ענין לחלק בין שב מיראה לשב מאה ובאור הענין הזה הוא, שהתשובה א הפרק, אבל היא דרך חסד ונדבה הנמל מהשם יתברך הבלתי בעל תכלית לכך התשובה (הושע יד, ה): "ארפא משו ואומרים: איך אפשר שתועיל התעו והלא די שתספיק למרק העונות, אבל אלהי או לאהבת השם יתברך המיוען השם יתברך ואמר: "ארפא משובתם הבעל תשובה שום מדרגה מצד עצמו השם יתברך אליו על ידי התשובה ו יותר מכל מצות התורה, שעל ידה יש השם יתברך. ואם על צד החסד הגמ (שם): "אהבם נדבה", כלומר: כמו שו דוד כשהיה שב בתשובה על ענין בת דרך נדבה וחסד ולא מחמת שום זכ הנמשך מהשם יתברך להשפיע על כי האלהי. אמר המשורר: "והתענג על שם ב, ח), "הרחב פיך ואמלאהו" (ט ולזה השב בתשובה מחמת יראה, הן שעשה. והשם יתברך בשכר תשובה הענש, והזדונות נעשות לו כשגגות השב מאהבה הנה הוא, אחר שאינו לענש, שלבו (כ) כשמיר חזק מצור ל בלבד שרוצה לעשות הטוב בעיניו מ

בשביל ישראל וק"ל. (כ) כשמיר מצור: לשון חבו ביחזקאל ג. ט. "כשמיר חזק מצור נתתי מצחק" והו

ספר ארץ צבי

אמרות מהורות, דברי מוסר וחסידות

על סדר הפרשיות

מכת"י אשר השאיר אחריו

מנחם רבינו הקדוש, נאמן אדיר בנגלה ובנסתר

צ"ס"ע, רב פעלים מקבצאל

מוהר"ר אריה צבי פרומר הי"ד

אבד"ק קו'גלוב

ראש ישיבת חבתי לובלין

חלק ראשון

מהדורה שלישית

נדפס פעיה"ק ירושלם תובב"א

שנת תשס"ז

בר"ה, יודע שאפי' הנאה מן העבירה אין בכוחו לקחת בעצמו, רק מחמת שגגורה עליו הנאה זו, ואם לא היה עובר העבירה היתה לו הנאה זו ממש בקצב ובמידה זו בהיתר, ואז יש לו הבחירה ליהנות מן העבירה. ושמעתי עובדא שהרה"ק מוורקא זצ"ל אסף פעם מעות לקנות נעלים בשביל השמש שלו, והשמש לא ידע מזה. וכאשר נאסף כל הכסף, גנבם השמש. ואמר לו הרה"ק זצ"ל, ראה טיפש, אם היית ממתין קצת היו לך אותן המעות בהיתר, ע"כ שמעתי. ומוזה נשמע, שאפי' גנב אין לו שליטה לגנוב רק אם גנז עליו בלאו הכי שיגיעו המעות לידו, ואם לא היה טיפש היו אותן מעות באין לידו בהיתר, ואז יש לו גם הכוח לגנוב אותן באיסור.

ונראה לענ"ד ראי' לזה ממנחות (מ"ד, א) באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית, ושמע שיש זונה בכרכי הים וכו', אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר, עי"ש. ונראה שהגמ' מלמדנו ענין הנ"ל, שאפי' ביצרא דעריות אין כוח באדם להשיג הנאה באמצעות העבירה, אלא רק מחמת שאותה הנאה עצמה כבר נגזרה לו בר"ה, רק אז יש לו כוח להשיגה בעבירה, ואם לא ישיגנה בעבירה סוף סוף ישיגנה בהיתר, והוא ממש כעובדא הנ"ל. עוד דוגמא לזה במדרש (שמיני פ"ב, א') בשיכור שבניו הובילוהו לבית הקברות כדי שלא ישתה, ומ"מ נזדמן לו שם יין ושתה, עי"ש, ושכרות היא עבירה. וכעין זה מצינו להיפך במס' ב"ב (י', א), דחסרונותיו של אדם קצובות לו מר"ה, זכה הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה ועניים מרודים תביא בית, עי"ש בעובדה דריב"ו. וככה אני אומר להיפך, דכל הנאותיו של אדם קצובות לו מר"ה, זכה מגיעין לידו בהיתר [זכה יתיר, באין לידו בדרך מצוה, כגון מסעודת מצוה או ע"ד: ישמח ישראל בעושיו, או משמחת בניו שהוליכן בדרך תורה, או משמחת נישואין של בניו], לא זכה באין לו באמצעות עבירה, וידיעת ההפכים אחת היא.

א"כ לכאורה קשה, בכל עבירה הרי אינו נהנה כלל מן העבירה, כי אם לא העבירה הרי היתה לו הנאה זו ממש באותו קצב ומשקל בהיתר, ואפי' הנאה של מילוי רצון, וכהאי גוונא לא חשובה הנאה כבב"ק (כ', א) בחצר דלא קיימא לאגרא ובגברא דלא עביד למיגר חשיב זה לא נהנה וזה לא חסר, אע"ג שנהנה מה שדר בחצר מ"מ כיון. דאם לא חצר זו היתה לו הנאה זו ממקום אחר חשיב לא נהנה, וא"כ למה יענש על זה? אבל התירוץ, דכל תרי"ג מצוות הן ענפי אנכי ה' אלקיך כבוזה"ק יתרו (צ"א, א), והעובר עבירה אחת פוגם בענף אנכי ה' אלקיך, דעבירה היא ניגוד לאנכי ה' אלקיך, ע"כ שורת הדין שהחוטא יענש לשיטתו ולשטותו כאילו עושה עין של מעלה, כביכול, כאילו אינה רואה, וכאילו היה לוקח הנאה לעצמו שלא ברשות, ע"כ ראוי לו ליענש. אמנם מי ששב בתשובה על הפגם באנכי ה' אלקיך אשר מעורב בעבירה, [וזה: שובה ישראל עד ה' אלקיך, היינו על מצות אנכי ה' אלקיך], ומאמין בהשגחה פרטית, כי הגזירה אמת והחריצות שקר, וא"א לו לאדם לקחת לעצמו שום הנאה או תענוג אם לא ברצון השי"ת, וממילא איגלאי למפרע כי כשלת בעונך, כי העבירה היתה טעות גמור ונכנסה בו רוח שטות, כי אפי' מומר לתיאבון לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ולו ידע מעיקרא שאם לא יהנה מן האיסור יהיה לו דבר זה בהיתר, ודאי לא היה עושה, נמצא שהוא רק נכשל, ומשום הכי מועילה תשובה שלא יענש, כי אם שב עד ה' אלקיך, היינו להאמין בהשגחה פרטית על כל תנועה ושעל וצעד, ממילא מתברר שלא היתה לו הנאה ומילוי רצון כלל באמצעות העבירה יותר ממה שהיה לו בלעדי העבירה, ובלי הנאה ליכא עבירה, כנ"ל. והנה יש קושיא עצומה, למה תועיל תשובה מיראה, היינו מיראת העונש, כיון דאינו שב מפאת כבוד שמים, רק מחמת יראת העונש, שאובה את עצמו, ומה רבותא

יש בזה? בשלמא או טוב, מה שסר מרע, ו שכבר חטא ולא נמנע הוא מתחרט בעבור העיקרים כתוב דעיק שמאמין בשכר ועונש העיקרים, דכיון שכל לידי עבירה, וכיון דח שהיה פתיך בעבירו מכריתות (ו', א) דמ חשובה, ולא משכחת נפלא, וסו"ס שמעינן העיקרים דמצד האמונה ומה שהקשיתי י שמתירא לנפשו של: שלא יחטא עוד והרע תשובה מיראה פירוט והנה בס' פנים בשעתו לא ניחא ליד הרע במיעוטו, עכד"י החטא, רק מה שהיה באיסור, נמצא גמלהו

בהפטרות, שובה יש לפרש, דהנו דהכל בידי שמים חוק משמע דגם זה בידי נתמוטטו רגליהם וכו' הכל בידי שמים ואפ בחירה ואף שאין מו לנו השגה בזה, עכדה שמרוחק מאד מן הש הם בידי שמים לגמרי בהשגחה פרטית, וה ואיסור, כי יודע נאמ וכן נוהר מפניות ושי הנחרץ עליו בר"ה, דרכיו ואורחותיו, בכ יראת שמים, וממשינ השמים ולא יאונה ל שפגם באמונת אנכי השער העליון אשר

- יש בזה ? בשלמא אם נמנע לכתחילה מחטא מחמת יראת העונש, הרי עצם המעשה טוב, מה שסר מרע, ואף דהסיבה אינה כ"כ מעולה, מכל מקום הוא סר מרע, אבל מי שכבר חטא ולא נמנע מעשיית העבירה, אפי' לא מחמת יראת העונש, רק אחר שחטא הוא מתחרט בעבור שכואב לו בזכרו העונש שיסבול על כך, מה יתרון לזה ? ובס' העיקרים כתוב דעיקר כוח תשובה מיראה הוא מצד האמונה, דסוף סוף אנו רואים שמאמין בשכר ועונש, וע"כ מתכפר לו. ולפי דברינו הנ"ל יובן יותר תירוץ ס' העיקרים, דכיון שכל העבירה היא רק מצד שפגם באמונה, ולולא זאת לא הי' בא לידי עבירה, וכיון דתשובה מאהבה פתיך בה אמונה, ממילא היא תיקון על פגם אמונה שהיה פתיך בעבירה, והתיקון מתאים לעומת הקלקול. ונראה לענ"ד ראייה לזה מכריתות (ז', א) דמבואר שם חידוש עצום, דכל שירצה שיכפר לו יוה"כ נחשבת תשובה, ולא משכחת אין שבים רק באומר לא יכופר לי חטאתי, עי"ש, והוא חידוש נפלא, וסו"ס שמעינן, דכל שמאמין בכפרה נחשבת תשובה, מזה ראייה לדברי בעל העיקרים דמצד האמונה נחשבת תשובה.
- ומה שהקשיתי לעיל, דמה רבותא בתשובה מיראת העונש, מה טובה עושה בזה שמתירא לנפשו שלא יענש. י"ל דתשובה בעי עזיבת החטא, היינו קבלה על להבא שלא יחטא עוד וחרטה על העבר, ואם לא כן נחשב כטובל ושרץ בידו, כידוע, וא"כ תשובה מיראה פירושה שמקבל עליו בלב שלם שלא יחטא עוד, והיינו רבותא. והנה בס' פנים יפות כתוב, דהיצה"ר שונא כ"כ לאדם שאפי' עריבות העבירה בשעתו לא ניתא ליה להנאותו, אך שאין לו עצה, דהרי רוצה להחטיאו, ע"כ בוחר הרע במיעוטו, עכד"ק. ולפי הנ"ל יתכן שבאמת אינו גורם לו שום הנאה חדשה ע"י החטא, רק מה שהיה מוכן לאדם בהיתר, והוא מסיבות מתהפך בתחבולותיו שיהיה באיסור, נמצא גמלהו אך רע ולא טוב כלל.
- (תרפ"ח)

בהפטרה, שובה ישראל עד ה' אלקיך, כי כשלת פעונך (הושע י"ד, ב'). יש לפרש, דהנה כבר כתבנו במקום אחר קושיית החידושי הרי"ם וצ"ל בהא דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג, ב), והרי מצינו כמה תפילות על זה, משמע דגם זה בידי שמים, וכך משמע בברכות (ל"ב, א) אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגליהם וכו', עי"ש. וראיתי בשם הרה"ק ר' נחמן מברצלב ז"ל, דלעולם הכל בידי שמים ואפילו יראת שמים, ומ"מ גם זה אמת שעל יראת שמים ג"כ יש בחירה ואף שאין מובן לנו איך, והוא כעין ידיעה ובחירה, ששתיהן אמת אף שאין לנו השגה בזה, עכד"ק. ונראה דבשורש כל השורשים הכל בידי שמים, אך אצל האדם שמרוחק מאד מן השורש הוא בידי אדם, אמנם כיון דכל הדברים [זולת יראת שמים] הם בידי שמים לגמרי, ואם האדם מתנהג בכל הליכותיו על יסוד הזה, להאמין כי הכל בהשגחה פרטית, והגזירה אמת והחריצות שקר, ועי"ז נזהר מגזל, רבית, אונאה ואיסור, כי יודע נאמנה שלא יוכל להשיג בכל השתדלותו מאומה נגד הנגזר עליו, וכן נזהר מפניות ושקר, כי יודע ברור שלא יוכל לקחת לעצמו משהו כבוד יותר על הנחרץ עליו בר"ה, וכדומה בכל שעל וצעד, שיש חשבון זה למי שמתבונן ושם דרכיו ואורחותיו, בכוח זה הוא מעורר בעומק רום ענין, הכל בידי שמים, ואפילו יראת שמים, וממשיכו למטה מטה באשר הוא שם, ובכוח זה הוא נשמר מחטא מן השמים ולא יאונה לצדיק כל אוון, וכל מה שאדם יכול להיכשל בחטא הוא מחמת שפגם באמונת אנכי ה' אלקיך שהיא אמונת השגחה פרטית, ועי"ז לא נפתח לו עדיין השער העליון אשר שם הכל בידי שמים, ואפילו יראת שמים. וזה פירוש: שובה

עליו
יתר,
אסף
ף כל
ו לד
ה רק
מעו
צית,
יתר,
זשיג
ר"ה,
יתר,
בניו
דות
בות
י"ש
י"ה,
ז או
מחת
ג.
לא
של
גרא
שדר
א"כ
ז"ק
היא
וילו
זלא
קיד
ה'
ודם
כי
ימר
זור
זכי
זית
לל
ל.
יוון
תא

ספר

בני ישישכר

לשבתות ומועדים וחדשי השנה

דרושי תורות וחוקים, מרבש מתוקים, שבעתיים מזוקקים,
גובעים ממקור נאמן, מאן מלכי רבנן, ונוזלים מן לבנון,
המנורה המהורה, בוצינא דנהורא, אספקלריא המאירה,
מוהר"ר צבי אלימלך שפירא זצלה"ה
אב"ד בכמה קהלות ובערוב ימיו בק"ק דינוב יצ"ו

מאמרי חודשי תשרי חשון

ועתה נסדר ונדפס מחדש בעהשי"ת
באותיות מאירות עיניים ובהנהגה מדוקדקת
וסביב יחנו ביאורים הארות והערות בדברי רבינו אשר יכונה בשם

'יודעי בינה'

ערב ר"ה אלול
תשע"ג

על כן נקרא חותם תוך חותם, וא"י יתבאר
במאמר יחודא שלים (מאמר יג אות ג) עוד
מענין הזה בפסוק (שיר השירים ה, ו) 'שימני
כחותם על לבך' (וע"ע אנרא דפרקא אות שג).

א פסיקתא (רמב"י יד, יג, וע"ע במד"ר יט, ו
ומתחומא תקט ה) ר' אחא בשם ר' יוסי
בר חנינא, בשעה שעלה משה למרום שמע
קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפרשת פרה
ואומר אליעזר בני אומר פרה בת שמים וכו',
(פרה פ"א מ"א), אמר משה לפני הקב"ה,
רבונו של עולם, עליונים ותחתונים שלך ואחא
יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם, אמר
לו הקב"ה עתיד לדיק אחד לעמוד בעולמי
ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחילה, ר' אליעזר
אומר פרה בת שמים וכו', אמר לפניו, רבונו
של עולם, יהי רצון שיצא זה מחלציי, אמר
לו הקב"ה חייך שיצא זה מחלציי, הה"ד
(שמות יח, ד) 'ושם האחד אליעזר', שם אותו

המיוחד אליעזר עד כאן לשונו. הנה כל
דרשת הפסיקתא הוא למרץ למה אמר הכתוב
'ושם האחד אליעזר', הנה ליה למימר 'ושם
השני' וכו' י". אבל קשה הדבר מאד להבין,
דהנה לו יהיה שהיה הדבר בקבלה אצלם
שכן היה המעשה וזה הוא הרמז בחורה,
אף על פי כן יש לתמוה הפלא ופלא מהו
החשק הנמרץ שחשק משה שיצא זה מחלציו
על אומרו פרה בת שמים וכו', ועוד רבו
כמו רבו הדקדוקים, אינן נעלמים מעין כל
משכיל.

→ ונראה לי, דהנה סתם ר' אליעזר הוא ר'
אליעזר הגדול; ר' אליעזר בן
הורקנוס י", וידוע (עי' זו"ת איכה ק"ג, ג) דבעבור
זה נקרא ר' אליעזר הגדול על שהיה גלגול
ראובן בכור ישראל, על כן הוא ניזול מן
גזירת עשרה הרוגי מלכות [שהיו גלגולי
שבעים שמכרו את יוסף] רק נתפס

יודעי בינה

יא. שהרי נאמר לעיל מיניה (שם פסוק ג) "שם האחד
גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה", א"כ היה מן
הראוי שימשיך הכתוב לומר 'ושם השני אליעזר',
[ומתרחץ המדרש, כי היה כאן כוונה מיוחדת על
התנא ר' אליעזר שהוא מיוחד ועתיד לצאת מחלציו
של משה רבינו, וזהו 'ושם האחד' - אותו המיוחד
- אליעזר].

יב. וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות
'רבי אליעזר סתם הנזכר במשנה, הוא רבי אליעזר
בן הורקנוס', והוא הוא רבי אליעזר הגדול כדאיתא
בתוספות יו"ט (סוטה פ"ט משנה טו).

יג. ולכן נקרא הגדול לפי שהיה גלגולו של ראובן
הבכור והגדול שבשבטים (עי' ספר הליקוט פ"ט
וישב, וע"ע דברים נחמדים אבות פ"ב מ"ח הובא לשונו
לקמן בהערה).

יד. וכמו שאמרו המדרש (משלי רבה א): "אמר רבי
יהושע בן לוי, לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא
בחטא מכירתו של יוסף", וכן אמרו בזו"ת רות:

כי כמו שכל פרצוף נוקבא לית לה מגרמה כלום
בערך הזכר, כן תקרא הבחינת של המלכות שביסוד
דנוקבא, דלית לה מגרמה כלום בערך שאר הספירה
שלה, והוא כי היסוד שבה לקחה הג' אהי"ה ממש,
אך המלכות שבה אינה לוקחת רק הארתן לבד כנ"ל.

י. שם (בשינה לישן קצת): "ר' אחא בשם ר' יוסי בר
חנינא, בשעה שעלה משה לשמים שמע קולו של
הקב"ה שהוא יושב ועוסק בפרשת פרה ואומר הלכה
בשם אומרם, ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה
בת שמים (פרה פ"א מ"א), אמר משה לפני הקב"ה,
רבון העולמים העליונים והתחתונים כרשותך ואתה
יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם, אמר לו
הקב"ה, משה, צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד
לפתוח בפרשת פרה תחילה, ר' אליעזר אומר עגלה
בת שנתה ופרה בת שמים, אמר לפניו רבון העולמים
יהי רצון מלפניך שיצא מחלציי, אמר לו הקב"ה
חייך שהוא מחלציי, 'ושם האחד אליעזר' (שמות יח,
ד) ושם אותו המיוחד אליעזר."

זרי
ולג
ות
יג
יח
ות
יב,

כל
הם
בא
זי,
רק
זא,
את
כת
מר
שם
זור
שה
רק
תם

בא
בא
זות
אין
תם
ג"י
את
ונה
תם
חד
כי
הם
רם
יב;
יא
תם
זא,
יון,
ום,

ופותח בתשובה תחלה ונ
נתבאר לעיל בדרושי החש
ג' אות ט'), והנה ר' אליעזר
הבעל תשובה, הנה לו י'
וההלכה של זמני ועיתות
יתבאר אי"ה.

אליעזר הגדול – גדול האחים,
שבטי ישראל בעון מכירת יונ
וגרמו עשרה טיפין דאודריק
לבטלה, ע"י זה הוצרכו לה
מלוכה וקיבלו העונש. והנה
אליעזר הגדול והוא צוה לה'
גם רבי אליעזר הגדול נתפס
וניצל ממותה, כי גם כוונת ר'
את יוסף כמו שהעידה עליו ה'
כוונת ר' יוחנן בן זכאי על ר'
סיד שאינו מאבד טיפה, כג'
מאבד טיפת מים כן ע"י עצה ו'
זה לא היה סיבה לאבד טיפה
על כן גם רבי אליעזר ניצל ו

יב. שם: "וישב ראובן אל
והיכן היה וכו', רבי אליעזר
כשנפנה הלך והציק לאותו ב'
אל הבור, אמר לו הקב"ה
לפני ועשה תשובה ואתה פ'
חיך שבן בןך עומד ופותח
זה הושע, שנאמר (הושע יד,
ה' אליהך".

ב. מלשון פסק דין.

בא. הוא מה שאמרו (ח"א
אתער דינא בעלמא, דקוב"ה
למידן עלמא, בעי בר נש ל'
מחויבא, דהא ההוא יומא פו
בר נש דייתוב קמי מאריה
לבתר קוב"ה זמין קמיה דבר
דתשובה, אי תב מחטאוי ט'
למחתם פתקין, ווי דהא ת'
מניה, אי זכי בתשובה ולא
תליין ליה עד ההוא יומא
תמינאה לחג, ואי עבד תשוב
אתקרו, ואי לא זכי, אינון ו

הנה שיבחו 'בור סיד שאינו מאבד טיפה'
(אבות פ"ב מ"ח) כמו שכתבתי במקומו בעזה"י
(דברים נחמדים אבות שם ט').

→ ודעה להיות ר' אליעזר גלגול ראובן שפתח
בתשובה תחלה, [כמו שאמרו חז"ל
(בר"ר פד, יט) אמר הקב"ה לראובן אתה
פתחת בתשובה תחלה חיך שכן בןך עומד

יודעי בינה

אחרים, דהיינו בגופים של העשרה הרוגי מלכות,
כל הלוכשים נמסרו ביד הנחש, חוץ מאחד, לפי
שהוא נשמת ראובן שנאמר בו 'וישב ראובן אל
הבור', ועל שנתן עצה להשליך את יוסף אל הבור
נתפס גם כן בבור וניצל, וזה הוא רבי אליעזר הגדול
שנחלשה בו נשמת ראובן, ואימתי נתפס לבור,
כשתפסוהו למינות נתנורו בבור ולא נהרג, ואז ניצלה
נשמת ראובן (עפ"י הרמ"ק שם).

[וע"ע בספר הליקוטים (פרשת וישע) "ענין עשרה
הרוגי מלכות כנודע שהיו עשרה שבטים, וצריך לידע
במי נתגלגלו, והענין מ"ש מורי הוא זה, קודם נתחיל
בראובן שאמר 'השליכו אותו וכו' ולא הסכים
בהריגתו, עם כל זה נענש ובא בר' אליעזר הגדול
שנתפס למינות ולא נהרג כאחרים, כי השי"ת מרד
לו מידה כנגד מידה שאמר 'השליכו וכו', אבל
בראובן שהיתה כוונתו לטובה לא נתחייב מיתה
כשאר שבטים, עם כל זה מצד אותו דיבור שאמר
'השליכו' נתפס למיתה, ולא הרגהו כשאר".

יז. כדאיתא בתקו"ז (ק, א): "ובחאי י' חב יוסף
הה"ד 'ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידי' (בראשית
מט, כד), מאי 'ויפוזו', דאזריקת טפה דאיהו י' בין
עשר אצבעאן ואתפליגת לעשר ניצוצין, דאזריקו
מקשת דאיהו ברית, ובאן אחר אזריקו בעשרה הרוגי
מלכות". [פירוש, ע"י שיצא מיוסף זרע לבטלה
נפגמה המלכות, וזהו שנאמר 'ותשב באיתן קשתו
ויפוזו זרועי ידי', מהו 'ויפוזו' שנוקדה טיפת הזרע
מאות הברית הנקראת קשת לבין אצבעותיו, ונחלקה
לעשרה ניצוצין, ומאלו העשר טיפות נעשו לבושי
נשמות לעשרה הרוגי מלכות]. (וע"ע בשער הגלגולים
הקדמה לד' שער הפסיקים פרשת וירא ובספר יחזקאל).

יח. שם: "נראה לפרש, על פי מה דידוע רבי אליעזר
בן הורקנוס היה בו נשמת ראובן, על כן נקרא רבי

והשליכוהו אל הבור וניצל אחר כך [כמבואר
במסכת ע"ז (טז, ב'')], כמו שפסק על יוסף
'השליכו אותו אל הבור וכו' למען היל
אותו" (וכו' (נראה שם לו, כג'), ושאר השבטים
שמכרוהו נתגלגלו בעשרה הרוגי מלכות,
וקצלו עונשן על שגרמו ליוסף אבידת עשרה
טיפין דאזריקו למגנא". על כן כאשר סיפר
רבן יוחנן בן זכאי רצו של ר' אליעזר שזכו

"עשרה סבי קטולי מלכות אתענשו על מכירת יוסף"
[פירוש, עשרה הרוגי מלכות נענשו על מכירת יוסף].
וביאר חכמי האמת שנתגלגלו בהם עשרת השבטים
(ע"י ספר הליקוטים פרשת וישע, שער באמרי הרשב"י שיר
השירים). [ברם לקמן בהערה הבאנו דברי שער
הגלגולים, ושם מבואר שהיו מעשר הטפות שיצאו
מן יוסף, ואפשר אין כאן סתירה, כי ע"י העשר
טפות שיצאו מן יוסף הוצרכו להתגלגל בעשרה
הרוגי מלכות ולהיענש, באופן דרא ודא אחת היא.
וכן משמע לכאורה מדברי רבינו בספרו דברים
נחמדים (אבות פ"ב מ"ח; הובא לשונו לקמן בהערה)].

יז. שם: "תנו רבנן כשנתפס ר"א למינות [מינין
תפסוהו לכופו לעבודת כוכבים, רש"י] העלהו
לגורדום [הוא בית וועד שדנים בו נפשות להריגה,
(רש"י ר"ה יח, א)] לידון, אמר לו אותו הגמון זקן
שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו, אמר לו נאמן
עלי הדין, כסבור אותו הגמון עליו הוא אומר [כלומר
הדין עמך דברים בטלין הן, רש"י], והוא לא אמר
אלא כנגד אביו שבשמים, אמר לו הואיל והאמנתי
עליך דימוס פטור אתה [דימוס היתה שם יראתו
ונשבע בה, רש"י]. (וע"ע תוספתא חולין פ"ב ח"ו).

יז. לכן תחילה נשלך אל הבור נגד 'השליכו אותו
אל הבור' ואח"כ ניצל נגד עיקר כוונתו שהיה 'למען
הציל אותו'. וכל זה מבואר בזו"ת שם: "זכר אינון
עשר מרגלן נפקו מגן עדן לאתלבשא בלבושין
אחרנין, כולוהו לבושין אתמסרו בידא דנחש, בר חד,
דאיהו ראובן דכתיב 'וישב ראובן אל הבור', ועל
דיהב עיטא למרמי לבירא איתפס איהו בבירא
ואשתויב, ודא איהו רבי אליעזר הגדול, כד תפשוהו
למינות ויהבוהו בבירא ואשתויבת נשמתיה דראובן".
[פירוש, וכאשר אלו העשר מרגליות שהם עשר
נשמות בני יעקב יצאו מגן עדן להתלבש בלבושים

והנה ג' זמנים להפסקות הדין: צניח דין של מעלה, היינו צראש השנה יכחבון וציוס צוס כפור יחחמון וצהושענא רבה גמר החמימה מסירת הפתקין כמו שכתבו בזהר^כ, אס כן הוא כעין צניח דין של מטה אשר נעשה ענינס צכחיצה וחמימה ומסירה,

ופותח צחשובה תחלה ומנו הושע וכו' י, נחבאר לעיל צדרושי החשובה (מאמר ד דרוש ג אומ ט), והנה ר' אליעזר גלגולו של ראובן הבעל חשובה, הנה לו יאמה לפסוק הדין וההלכה של זמני ועיתומי החשובה כאשר יחבאר ח"ה.

יודעי בינה

ואתמסרן בידיו דנסטירא, ודינא מחעביד, ופתקין לא מהדרן חו לבי מלכא.

[פירוש, בא וראה, כשמתעורר הדין בעולם (דהיינו בר"ה) הקב"ה יושב על כסא דין לדון את העולם, ואז צריך האדם להתעורר בחשובה שישוב מחטאיו, כי באותו היום כותבים פתקים וכו' פסק דינו של כל אחד ואחד, אם זכה האדם לשוב בחשובה לפני קונו בעשרת ימי חשובה קורעים גזר דינו שנכתב בפתקו, אח"כ מזמין הקב"ה לפני האדם את יום הכפורים שהוא יום המיוחד לחשובה, אם שב האדם מחטאיו הרי טוב, ואם לא שב מצווה המלך ב"ה (כשנת נעילה) לחתום הפתקים שנכתבו בר"ה, או לזה האדם, כי מדת החשובה רוצה להסתלק ממנו (דהיינו מעתה הוא צריך לחשובה יותר גדולה כדי שיקדעו גזר דינו), ואם אחר יום הכפורים זכה לעשות חשובה אבל לא היתה חשובתו שלימה כראוי, חולים לו עד יום האחרון שהוא שמיני עצרת, ואם עד אז עשה חשובה שלמה לפני קונו קורעין את גזר דינו, אבל אם לא זכה לעשות חשובה שלמה, אותם הפתקים עם הפסק דין שבו יוצאים מבית המלך ונמסרים בידיו של המקטרג והדין נעשה, והפתקים אינם חוזרים עוד לבית המלך אלא הדין נפעל ע"י מלאכי הדין].

ומה שכתב רבינו יבשהשענא רבה גמר התחימה מסירת הפתקין, הוא לפי גירסת הרמ"ע (בעשרות מאמרות מאמר חקור דין ח"כ פכ"ז) שגרס יומא בתראה דעצרת דהוא שביעאה לחג, כי הוא פירש שכוונת הוזה"ק הוא ליום השביעי שהוא הרשענא רבה, ונקרא יומא בתראה כי הוא היום האחרון של סוכות, כי שמיני עצרת הוא דגל בפני עצמו, ואף שכאן סתם רבינו לכאורה כדברי הרמ"ק, לקמן (מאמר י אה ג) מסיק בגירסת הארז"ל עיי"ש, ברם אין זה סתירה לשם, כי גם לגירסת הארז"ל נעשית מסירת הפתקים שהוא תחלה התחימה בהושענא רבה, אלא דס"ל שגמר התחימה אינו נעשה אלא בשמיני עצרת, ועיי"ש בהערות מה שהארכנו בזה.

אליעזר הגדול - גדול האחים, והנה ידוע שהשבים שבטי ישראל בעון מכירת יוסף שמכרוהו למצרים וגרמו עשרה טיפין דאודריקו למגנא - שיצאו לבטלה, עיי"ה הוצרכו להתגלגל בעשרה הרוגי מלכה וקיבלו העונש, והנה ראובן נתגלגל כרבי אליעזר הגדול והוא צוה להשליכו הבורה, על כן גם רבי אליעזר הגדול נתפס והשליכו אותו הבורה וניצל ממותו, כי גם כוונת ראובן היה ג"כ להציל את יוסף כמו שהעידה עליו התורה, וזה שיש לפרש כוונת ר' יוחנן בן זכאי על רבי אליעזר שהוא 'בור סיד' שאינו מאבד טיפה, כמו בור מסוייד שאינו מאבד טיפת מים כן עיי"ה עצת ראובן להשליכו הבורה זה לא היה סיבה לאבד טיפה כי כוונתו היה לטובה, על כן גם רבי אליעזר ניצל בעת הוצעם.

יב. שם: "יושב ראובן אל הבור" (בראשית לו, כט), והיכן היה וכו', רבי אליעזר אומר בשקו ובתעניתו, כשנפנה הלך והצין לאותו בור הה"ד יושב ראובן אל הבור, אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה חשובה ואתה פתחת בחשובה תחלה, חייך שכן בנך עומד ופותח בחשובה תחלה, ואיזה זה הושע, שנאמר (הושע יד, כ) 'שובה ישראל עד ה' אליהם'.

ב. מלשון פסק דין.

כא. הוא מה שאמרו (ת"א רב, א): "תא חזי, כד אתער דינא בעלמא, דקוב"ה יתיב על כורסי דדינא למידן עלמא, בעי בר נש לאתערא חשובה דייחוב מחיובא, דהא ההוא יומא פתקין כתיבו וכו', אי זכי בר נש דייחוב קמי מאריה קרעין פתקין דעליה, לבתר קוב"ה זמין קמיה דבר נש יומא דכפורי, יומא דחשובה, אי תב מחטאוי טב, ואי לא פקיד מלכא למחחם פתקין, ווי דהא חשובה בעיא לאסתלקא מניה, אי זכי בחשובה ולאן שלימתא כדקא יאות, חליין ליה עד ההוא יומא בתראה דעצרת דהוא חמינאה לחג, ואי עבד חשובה שלימתא לקמי מאריה אתקדעו, ואי לא זכי, אינון פתקין נפקין מבי מלכא,

[מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית' (מהלל קד, כד), חכ"ם ראשי חיצות ח'תימה כ'תיבה מ'סירה יי], והנה אלו הג' זמנים אשר קבעם הש"י לכתובה חתימה מסירה לפתוח פתח לשבים, הלא המה לדעתי נגד הג' מוחין אשר האדם חוטא על ידם, כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א) - שלא שמר שכלו בחכמתו ובינתו ודעתו, הלא המה תלת חללי גולגולת אשר הם צמחו יי, כחצנו מזה במקום אחר (מאמרי אדר מאמר ג דרוש א). ל

והנה כבר כחצנו במקום אחר (מאמרי סיון מאמר ג אומיות ו-ו) על הא דקאמרי רבנן (שם פו, א) בשלשה ימי הגבלה אשר משה הוסיף יום אחד מדעתו, כי הש"י אמר (שמות יט, י)

'וקדשתם היום ומחר' ומשה אמר (שם טו) 'היו נכונים לשלשת ימים', ואמרו בגמרא מאי דרש, ואמרו דרש 'וקדשתם היום ומחר' מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו יי. והקשו בתוספות (שם ד"ה היום) אם כן היקש הוא וניתן לדרוש והא"ף אמרו הוסיף מדעתו יי.

ובתבנו מזה דרושי חג השבועות (שם) דהנה יש להצונן איזה טעם למה לא אמר הש"י בפירוש שלשה ימים. אך הוא לדעתי, דקבלת התורה היתה לריכה להיות בחכמה בינה ודעת, וידוע דבחינת הדעת אינו כלי בפני עצמו רק הוא נמשך מן חכמה ובינה להשפיע בתוך המדות יי, [והדברים ארוכים, לא עת האסף פה, יעון בדברינו דרושי חג השבועות], והדעת שייך למשה

יודעי בינה

היום לילו עמו, ולילה דהאידנא נפקא ליה [והרי הלילה של היום הראשון לפרישה כבר יצאה שהרי כל הדברות שדבר הקב"ה עם משה היו בהשכמה], שמע מינה תרי יומי [נ- שכוונתו ית' לעוד שני ימי פרישה] לבר מהאידנא.

בה. תוספות שם כתבו: "היום כמחר אין זו דרשה גמורה, אלא משמע דהיום ממש דאי לא הכי אין זה מדעתו". ומבאר רבינו כוונתם, דהוקשה להם, היאך אמרו והוסיף משה יום אחד מדעתו, כיון דהוי היקש גמור א"כ הרי זה כאילו נאמרה מפי הגבורה, לכן פירשו דאין זה היקש גמור והאיל ומשמעות 'היום' מורה שיפרשו היום ממש, וכיון שהמשמעות סותר להיקש, שוב א"א ללמוד היקש גמור, ולכן נקרא שלמד כן מדעתו.

כו. וכמו שכתב רבינו במאמרי אדר (מאמר ג דרוש א): "תלת חללי גולגולתא הם בחינת חכמה בינה דעת, וז' מדות כנפש הן המה אהבה יראה התפארות ניעוץ הודיה התקשרות ממשלה, וכל הדברים הנעשים תחת השמש אינם יוצאים חוץ מגדר המדות הללו, כי כל הנעשה הוא או מחמת אהבה או מחמת יראה וכד', והנה כל המדות הנעשים המה מתילדים מקודם בשכל, היינו חכמתו ובינתו של האדם,

כג. כוונת רבינו 'בואר עם המשך דבריו, דאלו הג' זמנים אשר הש"י קבעם לכתובה וחתימה ומסירה לפתוח פתח לשבים, המה נגד המוחין אשר האדם חטא בהם, כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות שלא שמר שכלו בחכמתו ובינתו ודעתו, ולכן נרמזו אלו הג' זמנים בחיבת חכ"ם, לרמז שבאו לכפר על שלא שמר שכלו בחכמה מלחטוא (וכן שמע מדבריו באגרא דפרקא אות שכו), [וביתר ביאור, כי באלו הזמנים נשפעת חשוכה לעולם ומעורר החוטאים שיש בהם רוח שטות וכסילות לשוב ולשמור על חכמתם ובינתם ולא לחטוא]. ולפי"ז יתפרש הפסוק כן: 'מה רבו מעשיך ה' - כמה גדולים מעשי ה', 'כולם בחכמה עשית' - שדן את העולם בעתים הנקראים חכ"ם [ח'תימה כ'תיבה מ'סירה] המסוגלים לחשובה, כדי שיצאו ישראל זכאים בדין.

כג. כדאיתא בזוה"ק (ח"ג קמ, א) "תלת מוחי דהוו בזעיר אנפין, ואשתכחו בתלת חללי גולגולתא דרישא". [פירוש, שלש מוחות הוו בזעיר אנפין, ונמצאים בשלשה חללי הגולגולת של הראש].

כד. שם: "הוסיף [משה] יום אחד מדעתו, מאי הריש 'היום ומחר', היום כמחר, מה למחר לילו עמו אף

נשמתו מן סוד הדע וכו' כ" (דברים לה, י), [הנמשך מן חכמה בני לישראל, על כן אמר בפירוש] 'וקדשתם היום חכמה ובינה', ומשה כ יום שלישי הוא נגד צמי 'משה הוסיף יום אחד

יוצא לנו מזה, שה בחכמה ובינה

שהתחכם בחכמתו [מושכ [מושכל שני, איך ומה ונ ליירא וכו', ועוד לו שלי הוא אינה בחינה מחודד ונתקשר על השכל הגול יעשה המדות אשר נתייל

כו. וכדאיתא בזוה"ק רוא דדעת".

כח. היינו להיותו מרכבו עליו 'אשר ידעו ה' פנים דעת (עי' ע"ח שער דרושי מבוא לחכמת הקבלה ח"א ע

כט. באגרא דכלה (פרש ביאור, וזה לשונו: "והו ימי הגבלה היו להכנת אל התורה, והנה הב' י צוה הש"י בפירוש, ורמי הג' שהוא נגד הדעת, הדע"ת 'אשר ידעו ה' ידוע למשכילים שסוד ה רק הוא אמצעית דחכ המדות, שעל ידי הדג המושכל, מוציא מן ה הועלה בחכמה ובינה, ' שהוא נגד מוח חכמה הג', ודוקא על ידי מ לטובה.